

Katarzyna Ćwirynkało, Urszula Bartnikowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

25 lat funkcjonowania Ustawy o systemie oświaty. Tendencje w kształceniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

25 years of functioning of the Education Act. Tendencies in educating students with special educational needs

The paper presents the changes that have taken place in the education of students with special educational needs in the last 25 years after the introduction of the "new" Education Act in 1991. In the article the authors analyze the changes that have taken place in the terminology used to describe these students and the educational offer that has been created for them.

The paper shows that this was the time working out a wider range of support for students manifesting a variety of special needs. The opportunities to use a varied education, including the integration / inclusion have been expanded. Quantitative effect of these changes can be seen when one takes into account the number of students with disabilities in different types of schools, with a tendency to increase in mainstream and integrative schools and decrease in special schools (especially at the primary level).

Słowa kluczowe: edukacja, specjalne potrzeby edukacyjne, prawo oświatowe, uczeń z niepełnosprawnością

Keywords: education, special educational needs, educational law, student with disability

Wprowadzenie – spojrzenie na szerszy kontekst zmian w ustawie

Dnia 7 września 1991 roku wprowadzono w życie „nową” Ustawę o systemie oświaty, która z późniejszymi zmianami obowiązuje do dziś. Od tego czasu mija właśnie ćwierć wieku, okres nie tylko długi, ale i bogaty pod względem ilości i jakości dokonywanych przeobrażeń: wprowadzanych regulacji oświatowych, zmian w systemie szkolnictwa, jego strukturze, podstawach programowych, ewolucji nauk pedagogicznych, w tym pedagogiki specjalnej i szeroko pojętej transformacji społeczno-politycznej.

W niniejszym tekście autorki skupią się na jednym, aczkolwiek bardzo szerokim, aspekcie – wprowadzanych regulacjach oświatowych w kontekście kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jest to jeden z obszarów edukacji, który w czasie tym uległ bardzo dużym przeobrażeniom.

Ćwierćwiecze obowiązywania Ustawy oraz zmian przez nią wprowadzonych, to czas przemian społecznych ważnych z punktu widzenia osób z niepełnosprawnością. Analizy zmian zachodzących w okresie po 1989 roku do początku lat 2000 dokonał Amadeusz Krause [2005a], lokując je w kontekstach globalnym i lokalnym, w obu dostrzegając szereg konsekwencji dla funkcjonowania osób z niepełnosprawnością. Ewolucja dotknęła m.in. postaw i zachowań społecznych (większa otwartość i wzrost zachowań tolerancyjnych, różnorodność akceptowanych postaw, odrzucanie mechanizmów stygmatyzujących, wzrost tendencji prointegracyjnych, rosnąca akceptacja osób z niepełnosprawnością) [por. też Ostrowska 2015], dostępności różnych form kultury, zatrudnienia i świadczeń zdrowotnych, wizerunku medialnego osób z niepełnosprawnością, ich pozycji prawnej, materialnej, rodzinnej, a także zakresu pomocy możliwej do uzyskania ze strony państwa.

Dopiero to szersze spojrzenie pozwala na bardziej dogłębne zrozumienie przeobrażeń, które objęły edukację uczniów wymagających specjalnego wsparcia. Wśród zmian dokonywanych w tym obszarze za charakterystyczne dla ostatniego ćwierćwiecza można uznać następujące: przemiany w zakresie teleologii w edukacji specjalnej [por. Sadowska 2009], w tym przyjęcie założenia, że celem edukacji i rehabilitacji nie musi być osiągnięcie przez osobę poziomu pozwalającego na bycie użytecznym społecznie, ale poprawa jakości jej życia, propagowanie haseł wyrównywania szans, uznanie podmiotowej roli uczniów ze SPE (przyznanie im prawa do decydowania/współdecydowania w różnych kwestiach), dostosowywanie warunków i wymagań do możliwości tych uczniów, uznanie podmiotowej roli rodzica/opiekuna w procesie edukacji, uznanie potrzeby zapewnienia osobom z niepełnosprawnością możliwości integracji ze środowiskiem, rozszerzenie zakresu zainteresowań w edukacji i rehabilitacji na coraz głębsze stopnie niepełnosprawności oraz na wszystkie grupy wiekowe [Ćwirynkało, Żyta 2013].

Sygnalizowane przeobrażenia znalazły swój wyraz w różnych aktach, także o zasięgu międzynarodowym. Należy do nich chociażby Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych [1994] przyjęte przez Światową Konferencję Dotyczącą Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych: DOSTĘP I JAKOŚĆ, która powstała jako wynik spotkania 300 uczestników (reprezentujących 92 rządy i 25 organizacji międzynarodowych). Deklaracja ta stała się międzynarodowym krokiem w kierunku inkluzji, dającej każdemu dziecku prawo do życia w naturalnym otoczeniu, sprzeciwiającej się segregacji ze względu na niepełnosprawność organizmu. Szczególnym obszarem wspólnego

bytowania osób pełno- i niepełnosprawnych Deklaracja czyni szkoły ogólnodostępne. Postrzegane są one jako miejsca naturalnej integracji, jednak z uwzględnieniem specjalnych potrzeb, w tym organizowania dostosowanego procesu kształcenia, form wsparcia, programów nauczania, organizacji pracy szkoły, pracy kadry nauczycielskiej/wspomagającej itp.

Kolejnym ważnym elementem, który pojawił się na arenie międzynarodowej, była Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (2006 r.), którą rząd polski podpisał w marcu 2007 r., a ratyfikował kilka lat później – 6 września 2012 r. „Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w Konwencji standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw” (tekst Konwencji opublikowano w Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169 i stał się obowiązującym w Polsce dokumentem).

Z pewnością można mówić tu o wzajemnych sprzęgających się wpływach, a w Ustawie dostrzec można inspirowane/wymuszane tymi dokumentami przemiany.

Obszary zmian

Zarówno w Ustawie o systemie oświaty, jak i wydawanych przez ministrów edukacji narodowej (w latach 2001–2005 – ministrów edukacji narodowej i sportu, a 2005–2006 – ministra edukacji i nauki) rozporządzeniach i zarządzeniach obserwować można szereg zmian kształtujących praktykę pedagogiczną, którą obejmowano dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Poniżej dokonano analizy dwóch obszarów: 1) podmiotu oddziaływań (wobec kogo podejmowana jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna w systemie oświaty) oraz stosowanej w tym zakresie terminologii, oraz 2) form kształcenia dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Obszar pierwszy – podmiot oddziaływań i stosowane nazewnictwo

Analiza Ustawy i następujących w niej zmian nasuwa kilka refleksji dotyczących podmiotu naszych rozważań – dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz stosowanego na ich określenie słownictwa. W kwestii nazewnictwa widoczne jest (nieco powolne) podążanie za zmianami, które proponuje środowisko pedagogów specjalnych. W aktualnym brzmieniu Ustawy (od 1 kwietnia 2016 r.) stosuje się terminy „niepełnosprawny/a (uczeń/dziecko/młodzież)”,

a także „orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego”. Występuje tu rozróżnienie, które niekoniecznie pokrywa się z tym, które stosowane jest w pedagogice specjalnej. Ustawowo pojmowany uczeń niepełnosprawny to uczeń z niepełnosprawnością słuchową, wzrokową, ruchową, intelektualną, autyzmem lub niepełnosprawnością sprzężoną (w której występują co najmniej dwie z wcześniej wymienionych niepełnosprawności). Według Ustawy o systemie oświaty uczniowie z niedostosowaniem społecznym lub zagrożeni niedostosowaniem, nie są zaliczani do grona uczniów z niepełnosprawnością, choć mogą posiadać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Jest to podkreślone w poradniku wydanym przez MEN „Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży. Prawne ABC dyrektora przedszkola, szkoły i placówki” [Jas, Jarosińska 2010], a także Rozporządzeniu MEN z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie organizowania kształcenia, wychowania, opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym [Dz.U. z dnia 7 sierpnia 2015 r., poz. 1113], w którym dookreśla się, że wobec dziecka i ucznia niepełnosprawnego nauczyciele i specjaliści podejmują działania rewalidacyjne, niedostosowanego społecznie – działania o charakterze resocjalizacyjnym i zagrożonego niedostosowaniem społecznym – działania o charakterze socjoterapeutycznym.

Pedagogika specjalna wypracowuje również specjalne sposoby postępowania z uczniami, którzy chorują przewlekłe, wliczając je do grupy dzieci z niepełnosprawnością. Ustawa nie wymienia ich wśród uczniów niepełnosprawnych, ale przewiduje dla tej grupy organizowanie placówek edukacyjnych w podmiotach leczących oraz nauczanie indywidualne.

Warto zwrócić uwagę, że zapisy Ustawy różnicują podejście do uczniów w zależności od ich stanu psychofizycznego, uwzględniając nie tylko podstawowe niepełnosprawności (uszkodzenia słuchu, wzroku, niepełnosprawność ruchową i intelektualną), ale też uczniów z innych względów wymagających dostosowania warunków kształcenia ze względu na specyfikę funkcjonowania organizmu. Uczniowie ci mogą (choć nie muszą) posiadać „orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego” i uzyskiwać pomoc. W szerokiej grupie uczniów wymagających pomocy o charakterze psychologiczno-pedagogicznym w przedszkolu, szkole lub placówce – jak stanowiło rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. [Dz. U. z dnia 7 maja 2013 r., Nr 228, poz. 532] – obok dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością, niedostosowaniem społecznym i zagrożonych niedostosowaniem społecznym – znajdują się również osoby ze szczególnymi uzdolnieniami, ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, z zaburzeniami komunikacji językowej, z chorobami przewlekłymi, z potrzebami wynikającymi z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych, z niepowodzeń edukacyjnych, z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu

wolnego i kontaktami środowiskowymi, z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z różnicami kulturowymi bądź ze zmianą środowiska edukacyjnego, włączając w to trudności związane z wcześniejszym kształceniem za granicą. Takie rozszerzenie grupy uczniów będących podmiotem oddziaływań wsparcia w szkołach i placówkach jest zgodne z tendencjami obecnymi również w innych krajach. Coraz częściej mianowicie podejmuje się w literaturze i dostrzega w praktyce konieczność objęcia wsparciem także innych (poza osobami z niepełnosprawnością), nierzadko dyskryminowanych uczniów/wychowanków. Dla przykładu, Judy Kugelmass [2004] pisze, iż celem inkluzji jest likwidowanie wykluczenia, które jest konsekwencją reakcji ludzi na różnorodność w zakresie takich kwestii, jak: rasa, klasa społeczna, pochodzenie etniczne, religia, płeć oraz umiejętności i właśnie w rozszerzeniu grupy osób, które mają być włączane do ogólnodostępnej edukacji dopatruje największej zmiany w podejściu do inkluzji po 10 latach od Deklaracji w Salamance.

W polskiej Ustawie nie stosuje się jednak terminu „specjalne potrzeby edukacyjne” (SPE), który jest w tej chwili trwałym elementem w naukowych opracowaniach polskich i zagranicznych, a który stosuje również Ośrodek Rozwoju Edukacji, dając wytyczne do szkół, nauczycieli lub szkółac kadry pedagogiczne [<http://www.ore.edu.pl/specjalne-potrzeby-edukacyjne-99676>]. Podkreślić należy, że, choć pojęcie „specjalne potrzeby edukacyjne” nie jest znaczeniowo równoznaczne z pojęciem „niepełnosprawność”, w dokumentach opracowywanych przez Główny Urząd Statystyczny (np. „Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015”) lub Centrum Informatyczne Edukacji (np. „Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi według województw w roku szkolnym 2015/2016 według SIO stan na 30.09.2015 r.”) w klasyfikacjach uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wymienia się jedynie kategorie uczniów z różnymi rodzajami niepełnosprawności (np. z niepełnosprawnościami sprzężonymi, niewidomi, słabowidzący, niesłyszący, słabosłyszący, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, z zaburzeniami psychicznymi, przewlekłe chorych), niedostosowanych społecznie, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, zagrożonych uzależnieniem oraz z zaburzeniami zachowania. Z kolei w przygotowywanych statystykach w grupie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zwykle nie są ujmowane dzieci i młodzież, których potrzeby wynikają z sytuacji kryzysowych i traumatycznych, z niepowodzeń edukacyjnych czy z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny bądź z trudności adaptacyjnych mających związek z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego.

Podmiotem oddziaływań ustawodawcy są także dzieci wymagające specjalnego wsparcia przed rozpoczęciem nauki w szkole lub placówce – w Ustawie znalazły się bowiem elementy dotyczące okresu poprzedzającego wejście dziecka w wiek szkolny i uwzględniające przygotowanie go do podjęcia nauki w szkole, jako ważnego procesu mającego wpływ na odniesienie sukcesu w późniejszym czasie. W przypadku dziecka z niepełnosprawnością pojawia się nie tylko forma przygotowania przedszkolnego, ale również wczesne wspomaganie rozwoju (najpierw wystąpiło ono w Rozporządzeniu z 2009 r. [Dz. U. Nr 23, poz. 13] obecnie obowiązujące rozporządzenie poruszające te kwestie pochodzi z 2013 r. [Dz.U. 2013, poz. 1257]). Rozporządzenie z 2013 roku „określa warunki organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci, mającego na celu pobudzenie psychoruchowego i społecznego rozwoju dziecka od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole, zwanego dalej «wczesnym wspomaganie», w tym kwalifikacje wymagane od osób prowadzących wczesne wspomaganie, a także formy współpracy z rodziną dziecka” [Dz.U. z 2013 r., poz. 1257].

W przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wychowaniem przedszkolnym może być objęte dziecko w wieku powyżej 7 lat, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 8 lat. W związku z tym – zgodnie z art. 14, pkt. 1a Ustawy [Dz. U. z 2016 r., poz. 35] – obowiązek szkolny tych dzieci może być odroczone do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat. Dziecko, któremu odroczone spełnianie obowiązku szkolnego, kontynuuje przygotowanie przedszkolne w przedszkolu lub w innej formie wychowania przedszkolnego, a dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawności sprzężone, z których jedną z niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym lub znacznym, także w ośrodku specjalnym. W tym czasie dzieci mogą nadal korzystać z wczesnego wspomagania rozwoju, które – według Rozporządzenia z 2013 r. – można prowadzić u dziecka od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole.

Odnosząc się do kwestii nazewnictwa, nadmienić także należy, że przez długi czas od upowszechnienia się terminu „niepełnosprawność intelektualna” w Ustawie i rozporządzeniach MEN posługiwano się określeniem „upośledzenie umysłowe”. Dopiero w ostatnich zapisach dodano we wstępie, że jeżeli w ustawie mowa jest o „upośledzeniu umysłowym”, to należy rozumieć to jako „niepełnosprawność intelektualną” (jednak w tekście pozostało stare określenie „upośledzenie umysłowe”). Jeśli chodzi o rozporządzenia MEN, po raz pierwszy termin ten został zastosowany w Rozporządzeniu z dnia 24 lipca 2015 roku [Dz.U. z dnia 7 sierpnia 2015 r., poz. 1113].

Obszar drugi – formy kształcenia

Największe zmiany, jakie można było zaobserwować w ciągu 25 lat od wprowadzenia w życie zapisów Ustawy o systemie oświaty, dotyczą kwestii form kształcenia osób z niepełnosprawnością. Samo wejście w życie Ustawy w roku 1991 otworzyło drogę do gwałtownego rozwoju integracyjnych form kształcenia. Art. 1, pkt. 5 Ustawy [Dz. U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425] zapewnił „możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. Wśród różnych typów szkół dostępnych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi znalazły się szkoły ogólnodostępne, specjalne, integracyjne, szkoły z oddziałami integracyjnymi, nauczanie indywidualne, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze, a także – dla uczniów z niedostosowaniem społecznym lub nim zagrożonych – młodzieżowe ośrodki socjoterapii, młodzieżowe ośrodki wychowawcze, specjalne ośrodki wychowawcze dla dzieci i młodzieży wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania. Część jest „dedykowana” konkretnej grupie dzieci i młodzieży, np. ośrodki wychowawcze czy socjoterapii dla tych, którzy są niedostosowani społecznie lub zagrożeni niedostosowaniem, a nauczanie indywidualne wyłącznie dla uczniów z chorobą przewlekłą.

Od momentu wejścia w życie Ustawy o systemie oświaty to nie poradnie, a rodzice lub opiekunowie prawni tych dzieci stali się decydentami w sprawie wyboru dla ich dziecka odpowiedniej formy kształcenia. Tak zapoczątkowana zmiana wymagała przeobrażeń w strukturze i kulturze szkolnictwa na poziomie krajowym, które towarzyszyły przemianom na poziomie międzynarodowym [por. Dunne, O'Connor 2012]. Poniżej zaprezentowana tabela 1 przedstawia zestawienie najważniejszych aktów prawnych, inicjatyw i działań, które wpłynęły na rozwój nowych, integracyjnych form kształcenia.

Tabela 1. Ważniejsze rozwiązania prawne i inicjatywy odnoszące się do kształcenia uczniów z niepełnosprawnością

Rok	Ważniejsze rozwiązania prawne i inicjatywy
1991	Ustawa o systemie oświaty [Dz. U. Nr 95, poz. 425]. Zapewnienie uczniom z niepełnosprawnością możliwości kształcenia we wszystkich typach szkół oraz dostosowania treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów oraz możliwości korzystania z opieki psychologicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej.

Rok	Ważniejsze rozwiązania prawne i inicjatywy
1993	<p>Zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach organizacji kształcenia specjalnego [Dz. Urz. MEN z dnia 15 listopada 1993 r.].</p> <p>Określenie szczegółowych zasad organizowania oddziałów integracyjnych, (m.in. liczby uczniów/wychowanków w takim oddziale – od 15 do 20, w tym 3–5 niepełnosprawnych), klas terapeutycznych, nauczania indywidualnego, nauczania w zakładach opieki zdrowotnej i domach pomocy społecznej.</p>
1997	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 1997 r. w sprawie zasad organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim [Dz. U. Nr 14, poz. 76].</p> <p>Objęcie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim obowiązkiem szkolnym.</p>
2001	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz prowadzenia egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych [Dz. U. Nr 29, poz. 323 z późniejszymi zmianami, w tym z Rozporządzeniem z 2007 r. Dz. U. Nr 83, poz. 562].</p> <p>Wprowadzenie obowiązku dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości ucznia, który ma orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – zgodnie z tym orzeczeniem.</p>
2005	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych [Dz. U. Nr 19, poz. 167].</p> <p>Zapewnienie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym i niedostosowanym społecznie: realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, odpowiednich warunków do nauki, sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, realizacji programu wychowania przedszkolnego, programu nauczania, programu wychowawczego i programu profilaktyki, dostosowanych do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych, z wykorzystaniem odpowiednich form i metod pracy dydaktycznej i wychowawczej, zajęć rewalidacyjnych lub zajęć socjoterapeutycznych (zależnie od potrzeb), a także integracji ze środowiskiem rówieśniczym.</p>
2009	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 lutego 2009 r. w sprawie organizowania wspomagania rozwoju dzieci [Dz. U. Nr 23, poz. 133].</p>
2010	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych [Dz. U. Nr 228, poz. 1489].</p> <p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach [Dz. U. Nr 228, poz. 1489].</p> <p>Zobowiązanie wszystkich przedszkoli i szkół do zapewnienia dzieciom z niepełnosprawnością odpowiednich warunków do nauki, sprzętu, środków dydaktycznych i zajęć specjalistycznych oraz integracji dzieci ze środowiskiem rówieśniczym i przygotowania do samodzielności w życiu dorosłym. Wprowadzenie nowego modelu pracy z uczniem z niepełnosprawnością i innymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach (w tym m.in. obowiązek przygotowywania i realizacji indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych i planów działań wspierających). Uczeń z niepełnosprawnością może korzystać z prawa wydłużenia etapów edukacyjnych (do szkoły podstawowej może uczęszczać do 18 r.ż., do gimnazjum do 21 r.ż., do szkoły ponadgimnazjalnej do 23 r.ż.).</p>

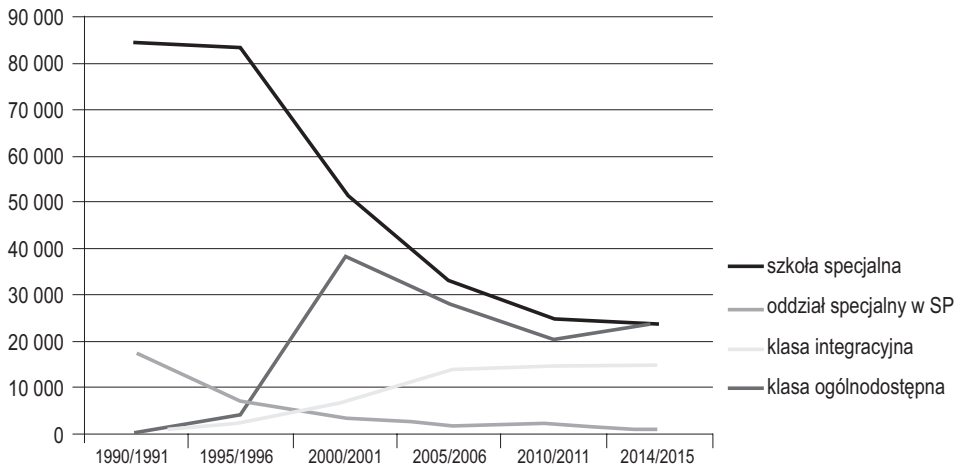
Rok	Ważniejsze rozwiązania prawne i inicjatywy
2013	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach [Dz.U. Nr 228 z dnia 7 maja 2013 r., poz. 532].</p> <p>Zniesienie obowiązku przygotowywania kart indywidualnych potrzeb ucznia i planów działań wspierających.</p>
2013	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci [Dz. U. z 2013 r., poz. 1257].</p> <p>Określenie warunków organizowania wczesnego wspomaganie w przedszkolach, szkołach (również specjalnych), publicznych i niepublicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych.</p>
2014	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych [Dz. U. z 2014 r., poz. 1993].</p> <p>Umożliwienie prowadzenia w szkołach nauki języka migowego. Wskazanie, że obowiązkowa nauka jednego języka obcego nowożytnego (a nie dwóch) dotyczy wszystkich uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, niezależnie od rodzaju szkoły lub oddziału, do którego uczęszczają. Umożliwienie uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim uczęszczającym do oddziału ogólnodostępnego lub integracyjnego nauki drugiego języka obcego nowożytnego.</p>
2015	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych [Dz. U. z dnia 18 czerwca 2015 r., poz. 843].</p> <p>Nauczyciele mają obowiązek dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania, opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, nieposiadającego orzeczenia lub opinii, który jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia dokonanego przez nauczycieli i specjalistów, a także posiadającego opinię lekarza o ograniczonych możliwościach wykonywania przez ucznia określonych ćwiczeń fizycznych na zajęciach wychowania fizycznego – na podstawie tej opinii.</p> <p>Określenie, że opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, o specyficznych trudnościach w uczeniu się może być wydana uczniowi nie wcześniej niż po ukończeniu klasy III szkoły podstawowej i nie później niż do ukończenia szkoły podstawowej.</p>

Rok	Ważniejsze rozwiązania prawne i inicjatywy
2015	<p>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym [Dz.U. z dnia 7 sierpnia 2015 r., poz. 1113].</p> <p>Zmiana nazewnictwa – termin „upośledzenie umysłowe” w odniesieniu do stopni lekkiego, umiarkowanego i znacznego zastąpiono terminem „niepełnosprawność intelektualna”. Wprowadzenie od 1 września 2015 r. obowiązku zatrudniania w przedszkolach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, przedszkolach integracyjnych, szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi i szkołach integracyjnych dodatkowo nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia integracyjnego, z uwzględnieniem realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Z kolei od 1 stycznia 2016 r. obowiązuje w przedszkolach ogólnodostępnych, innych formach wychowania przedszkolnego i szkołach ogólnodostępnych, w których kształceniem specjalnym są objęte dzieci i uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera, lub niepełnosprawności sprzężone konieczność zatrudniania dodatkowo: nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych lub specjalistów lub w przypadku klas I–III szkoły podstawowej – asystenta, lub pomocy nauczyciela – z uwzględnieniem realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego.</p>
2015	<p>Ustawa z dnia 29 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw [Dz. U. z 2016 r., Nr O, poz. 35] zawiera przesunięcie wieku rozpoczęcia nauki w szkole (dotyczy wszystkich dzieci, w tym też dzieci ze SPE), a co za tym idzie przesunięcie możliwości realizowania obowiązku przedszkolnego: dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego może realizować ten obowiązek do roku szkolnego, w którym kończy 9 lat, zachowana została możliwość dwukrotnego odraczenia obowiązku szkolnego w przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Możliwe jest zatem do 9 r.ż. korzystanie z wczesnego wspomagania rozwoju.</p>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozporządzeń.

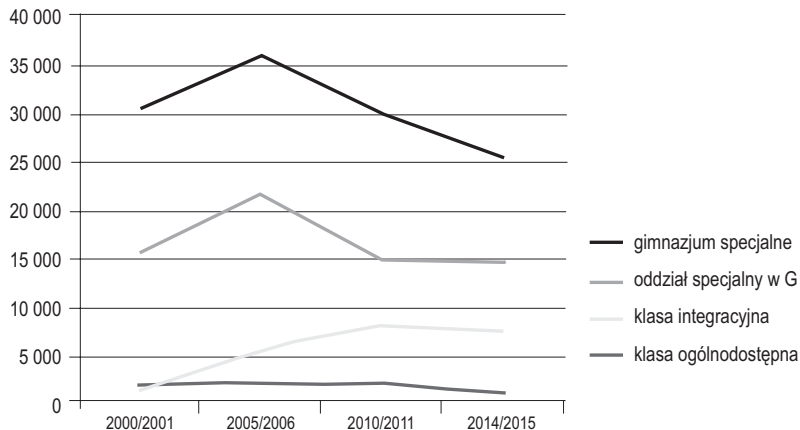
W kontekście analizowanych kwestii interesujące jest prześledzenie tendencji w zakresie liczebności uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym uczniów z niepełnosprawnością) w poszczególnych formach kształcenia (wykres 1 i 2).

Wykresy, przedstawiające zmiany w liczbie uczniów ze SPE w szkołach podstawowych (wykres 1) i w gimnazjach (wykres 2), mogą sugerować, że w efekcie wprowadzenia w życie powyższych przepisów zaczęła wyraźnie spadać liczba uczniów z niepełnosprawnością w szkołach specjalnych na rzecz szkół, klas i oddziałów ogólnodostępnych i integracyjnych. Jednak wysnucie takiego wniosku może być obarczone błędem ze względu na to, że w różnych latach uznawano różny zakres znaczeniowy pojęcia „specjalne potrzeby edukacyjne” – z czasem pomocą psychologiczno-pedagogiczną objęte zostały dzieci nie tylko z niepełnosprawnościami, ale też z różnymi zaburzeniami, w tym również z trudnościami niewynikającymi ze stanu zdrowia czy sprawności, stąd statystyki mogą być

Wykres 1. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015 (2015)

Wykres 2. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w gimnazjach dla dzieci i młodzieży

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015 (2015)

mylące. Trudności interpretacyjne powoduje też fakt ogólnie odnotowanego niżu demograficznego. Dokładna analiza tego zjawiska nie mieści się w ramach tego opracowania. Można się z nią zapoznać sięgając do odpowiedniej literatury przedmiotu.

Kilka refleksji końcowych

Podkreślić należy, że sama polityka edukacyjna i różne inicjatywy reformatorskie nie mogą zagwarantować pomyślanej integracji uczniów z niepełnosprawnościami w zwykłych klasach [Coulter 2007, Peters, Johnstone, Ferguson 2005]. Nie można bowiem rozpatrywać jej jedynie w wymiarze instytucjonalnym, ale też interpersonalnym i wewnątrzpsychicznym [Krause 2000]. Rozumienie to jest bliższe pojęciu inkluzji, które zakłada akceptację wszystkich dzieci niezależnie od doświadczanych przez nie trudności i różnic indywidualnych [Żółkowska 2008, s. 137] oraz dodatkowego wsparcia, jakiego wymagają [Scanlon 2012, s. 61]. Efektywność tak ujmowanej inkluzji zależy nie tylko od prawnych regulacji, ale i od takich determinantów, jak: wsparcie administracyjne, wystarczające finansowanie, skuteczne systemy wdrażania inkluzji, dostępność wsparcia, zaangażowanie rodziców, możliwość rozwoju kadry nauczycielskiej, efektywna komunikacja oraz pozytywne postawy nauczycieli wobec inkluzji [Cullen, Gregory, Noto 2010]. Istotne jest przy tym – co podkreślane jest od dawna w literaturze z zakresu pedagogiki specjalnej [por. Krause 2005b; Ćwirynkało, Żyta 2014] – żeby traktować tę formę kształcenia jako jedną spośród kilku (niestety, wciąż zbyt nielicznych), niekoniecznie dla wszystkich najlepszą, nie dysponujemy bowiem jednoznaczными danymi świadczącymi o jej wyższości nad innymi w odniesieniu do osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności [por. Chrzanowska 2009, 2015; Sadowska, Janiszewska-Nieścioruk 2015].

Należałoby zatem przyjrzeć się praktyce pedagogicznej, która podążając za zmianami prawnymi, dostosowuje się do potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Analiza badań rzeczywistości szkolnej i następujących w niej przeobrażeń w ostatnim ćwierćwieczu ukazałaby rzeczywisty stan adaptacji szkolnictwa do uczniów z różnymi potrzebami, jednak tego typu rozważania, mimo że bardzo istotne, przekraczają ramy tego opracowania.

Zmiany prawne, które wprowadzane są poprzez ustawy i rozporządzenia są niezwykle ważne. To one dają możliwości lub hamują określone działania w danym społeczeństwie. Polski system prawny dotyczący szkolnictwa, mimo że nie wyczerpuje wszystkich możliwych rozwiązań dla uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego oraz nadal wymaga korekt, udoskonalania – zawiera sporo możliwości wyboru drogi edukacyjnej dla ucznia ze SPE i jest to z pewnością jego mocna strona.

Bibliografia

Chrzanowska I. (2009), *Zaniedbane obszary edukacji – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

- Chrzanowska I. (2015), *Pedagogika specjalna – od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Coulter, D. (2006), *Presidential address 2005: Peace-making is the answer: Spiritual Valorization and the future of our field*, „Mental Retardation” 44.
- Cullen J.P., Gregory J.L., Noto L.A. (2010), *The Teacher Attitudes Toward Inclusion Scale (TATIS). Technical Report*, Eastern Educational Research Association.
- Ćwirynkało K., Żyta A. (2013), *Czy praktyka pedagogiczna dotrzymuje kroku zmianom w teorii pedagogiki osób z niepełnosprawnościami intelektualną?* [w:] *Horyzonty pedagogiczne 1. Kierunki rozwoju pedagogiki specjalnej*, K. Ćwirynkało, Cz. Kosakowski, A. Żywanowska (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Ćwirynkało K., Żyta A. (2014), *Dlaczego edukacja włączająca nie zawsze jest najlepszym rozwiązaniem? Doświadczenia i plany edukacyjne wobec dzieci z zespołem Downa w relacjach matek*, „Szkoła Specjalna” nr 3.
- Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych (1994), <http://www.eurosprawni.org/pl/prawo/314-deklaracja-z-salamanki-oraz-wytyczne-dla-dzialan-w-zakresie-specjalnych-potrzeb-edukacyjnych>.
- Dunne L., O'Connor L. (2012), *Inclusion and SEN* [w:] *Supporting every child. A Course Book Foundation Degrees in Teaching and Supporting Learning*, 2nd ed., A. Walton, G. Goddard, Sage (red.), Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington D.C.
- Jas M., Jarosińska M. (2010), *Specjalne potrzeby edukacyjne dzieci i młodzieży. Prawne ABC dyrektora przedszkola, szkoły i placówki*, Wydawnictwo MEN, Warszawa.
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169), <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>.
- Krause A. (2000), *Integracyjne złudzenia ponowoczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krause A. (2005a), *Człowiek niepełnosprawny wobec przeobrażeń społecznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Krause A. (2005b), *Wielowymiarowość edukacji osób niepełnosprawnych a kształcenie integracyjne – dylemat szczęścia* [w:] *Wielowymiarowość edukacji osób z niepełnosprawnością*, Cz. Kosakowski, C. Rogowski (red.), Wydawnictwo UWM, Olsztyn.
- Kugelmass J. (2004), *What is a Culture of Inclusion?*, „Enabling Education”, vol. 8.
- Ostrowska A. (2015), *Niepełnosprawni w społeczeństwie 1993–2013*, IFiS PAN, Warszawa.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji, <http://www.ore.edu.pl/specjalne-potrzeby-edukacyjne-99676>.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2014/2015 (2015), Główny Urząd Statystyczny Warszawa, file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/oswiata_i_wychowanie_w_roku_szkolnym_2014-2015-1.pdf [dostęp: 2.08.2016].
- Peters, S., Johnstone, C., Ferguson, P. (2005), „A disability rights in education model” for evaluating inclusive education, „International Journal of Inclusive Education”, vol. 9.
- Sadowska S. (2009), *Humanistyczne i społeczne wymiary w sporach o kategorie teleologiczne w polskiej pedagogice specjalnej* [w:] *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość. Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, t. 4, T. Żółkowska, I. Ramik-Mażewska (red.), ZAPOL, Szczecin.
- Sadowska S., Janiszewska-Nieścioruk Z. (2015), *Sukcesy w dziedzinie zewnętrznego sprawdzania efektów kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami? Refleksje w odniesieniu do sprawdzianu po szkole podstawowej*, „Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej”, nr 20.

- Scanlon G. (2012), *The context and challenges of special education in mainstream education [w:] Towards transformative education. A multidisciplinary perspective on research and practice in Bulgaria and Ireland*, S. Nikolaeva, C. Mulcahy, G. Scanlon (red.), „EX-PRESS” Ltd., Gabrovo.
- Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi według województw w roku szkolnym 2015/2016, według SIO stan na 30.09.2015 r., www.cie.men.gov.pl/index.php/dane-statystyczne/139.html [dostęp: 2.08.2016].
- Żółkowska, T. (2008), *Reflections on moderate and severe intellectually disabled*, ZAPOL, Szczecin.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. Nr 19, poz. 167).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz prowadzenia egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 29, poz. 323).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz. U. z dnia 18 czerwca 2015 r., poz. 843).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz.U. z 2013 r., poz. 1257).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. Nr 228, poz. 1489).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz. U. Nr 228, poz. 1489).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z dnia 7 sierpnia 2015 r., poz. 1113).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2014 r., poz. 1993).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 lutego 2009 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz. U. Nr 23, poz. 133).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2007 r. Nr 83, poz. 562).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. Nr 228 z 7 maja 2013 r., poz. 532).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 1997 r. w sprawie zasad organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim (Dz. U. Nr 14, poz. 76).

Ustawa z dnia 29 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2016 r., poz. 35).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425).

Zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach organizacji kształcenia specjalnego (Dz. Urz. MEN z dnia 15 listopada 1993 r.).